

Berényi Eszter

MINDEN, AMIT VALAHA IS TUDNI AKARTUNK A GAZDAGOKRÓL, KIVÉVE, AMIT NEM MERTÜNK MEGKÉRDEZNI

*A 100 leggazdagabb magyar, Magyar Hírlap extra különszám,
2003. november*

PhD-hallgató, Eötvös Lóránd Tudományegyetem
H-1118 Budapest, Pázmány P. sétány 1/a.; e-mail: beresz75@axelero.hu

A *Magyar Hírlap* 2002 novemberében jelentette meg először *A 100 leggazdagabb magyar* című kiadványát.

A magazinnak igen nagy sajtóvisszhangja volt: mind a napisajtóban, mind a gazdasági szakajtóban jelentek meg vélemények és ellenvélemények. Mielőtt alaposabban áttanulmányoznánk a kötetet, az emberben felmerül a kérdés: vajon milyen olvasóközönségnek szánták a szerkesztők *A 100 leggazdagabb magyart*?

Egyrészt, elképzelhető lenne, hogy a gazdasági elittel foglalkozó társadalomtudósok is haszonnal forgathatnak egy ilyen sajtóterméket, amennyiben egymással összehasonlítható, kvantitatív adatok segítségével kapnak pillanatképet a gazdasági elit képviselőiről. Ugyanakkor egy ilyen kiadvány megjelenhet életmód-magazinként is, amely a „felső tízezer” tagjaihoz kíván szólni. És van harmadik lehetőség is: elképzelhető, hogy az elitnek szóló életmód-magazinnál szélesebb közönséghez igyekszik szólni a mű, akár ismeretterjesztő, akár szenzációhajhász szándékkal, de mindenképpen fogyasztható, érdekes „üzenetekkel”.

Megkönnyítené dolgunkat, ha a szerkesztők nyilvánvalóvá tennék, hogy melyik lehetőséget célozták meg, mert ennek tudatában lehetne számon kérni az esetleges hiányosságokat. *A 100 leggazdagabb magyar*ról azonban nem könnyű eldönteni, hogy melyik kategóriába kíván tartozni.

A kiadvány bevallottan a *Forbes* magazin hagyományos, a világ, illetve az Amerikai Egyesült Államok leggazdagabb/leghíresebb személyeiről, családjairól közölt felméréseit szem előtt tartva igyekezett a magyar „Top 100”-as listát elkészíteni. Az első szám megjelenése óta eltelt több mint egy év alatt is beszédtema maradt néhány adat, amelyet akkor prezentáltak először a széles olvasóközönség számára is fogyasztható formában. A legtöbbször elhangzó, már-már szégyenkezni valóként beállított tény: gazdagokat illetően nemcsak Amerikától, vagy Nyugat-Európától, de Kelet-Európa más országaitól is „le vagyunk maradva”. A hangzatos összehasonlítások arra engednek következtetni, hogy egyfelől le vagyunk maradva olyan értelemben, hogy a „mi” gazdagjaink vagyona eltörpül a legtehetősebb lengyel, vagy akár román vagyonok mellett is – a kelet-európai pénzügyi elit tagjai könnyedén zsebre teszik a magyar milliárdosokat. A leggazdagabb román állampolgár, Iosif Constantin Dragan 0,9 milliárd dolláros vagyonához, vagy a leggazdagabb bolgár Vaszil Bojkov félmilliárdjához ké-

pest a hazai „krózus” Várszegi Gábornak csupán csak 0,28 milliárdja van dollárban (114. oldal). Másfelől azonban, le vagyunk maradva a listagyártás terén is, hiszen más országokban ehhez hasonló listák már évek óta készülnek, míg nálunk eddig senki sem katalogizálta ily módon a személyes és a családi vagytonokat.

Az adatgyűjtés nehézségei

A tavalyi kiadás bevezetőjében a szerkesztők azt írják, hogy kiemelt céljuk „rehabilitálni a gazdagságot”, illetve azt is, hogy „ez a kiadvány a piacgazdaság egy szükség-szerű terméke, mint ahogy a gazdagság is az”(3). Vajon valóban így van ez? Inkább újságírói frázisnak érződik a kijelentés, főleg annak tudatában, hogy a *Forbes* magazin is legelőször 17 évvel ezelőtt állított össze ilyen listát, egy olyan országban, ahol a piacgazdaság ennél azért jóval hosszabb múltra tekinthet vissza. Megkockáztathatjuk, hogy az ehhez hasonló kiadványok sokkal több rokonságot mutatnak más, egyéb „listákkal”, legyen szó slágerekről, híres emberekről, vagy rekordokról, mint gazdasági mutatókkal és a gazdasági étellel. Feltételezésünk szerint egyszerűen arról van szó, hogy a modern ember „kategorizálási vágya” újabb területet, a nagy vagytonok területét vette birtokába. Ahhoz ugyanis, hogy a piacgazdaság működésének indikátora lehessen egy ilyen gazdagsági lista, valamiféle konzervens adatkezelés és elemzés szükségeltetne.

Amennyiben például gazdasági értelemben vett releváns adatokhoz szeretnénk hozzájutni a kiadványból, már akkor hatalmas problémába ütköznénk, ha az adatgyűjtés módjáról szeretnénk bővebb információkat kapni. A kiadványok első oldalain, egy bevezető szöveg keretében kapunk néhány bekezdésnyi tájékoztatást abból, hogy honnan származnak az adatok. Itt azonban jobbra csak az derül ki, hogy milyen forrásokat *nem* használtak az adatgyűjtők. Nem veszik figyelembe a „feketegazdaságból” származó vagytonokat, amit nyilván nemcsak a politikai korrektség jegyében, hanem a dolog kivitelezhetetlensége miatt is vetettek el – pedig igen sokat mondó lehetne egy olyan adat a magyar gazdasági életéről, amely képes lenne bemutatni, hogy a nagy vagytonok milyen arányban jönnek létre „tisztességes” és ellenőrizhető iparágakon belül, illetve a fekete- és szürkegazdaságban. Ugyancsak kiderül, hogy az APEH-forrásokat sem vették, vehették figyelembe. Ami még meglepőbb, hogy nem kalkuláltak a külföldre helyezett vagytonokkal sem. Ezzel az erővel akár az is előfordulhatna, hogy egy magyar vállalkozó, aki Európa egyik leggazdagabb embere lenne, nagyrészt külföldi érdekeltséggel, még csak fel sem kerülne erre a listára. Hogy ez mennyire reális lehetőség, arra jó példa, hogy a 2002-es lista 49. helyezettje, Csebi Pogány Alajos a bulvársajtóban tiltakozott a szerinte nagyon alacsony helyezésről. Honnan vannak tehát az adatok? Íme a nem túl részletező válasz: „Kiindulási pontjaink a magyar nyomtatott és elektronikus média, piaci információk elemzése, felmérések és saját gyűjtéseink voltak” (3). Ilyen jellegű általánosítások és homályos fogalmazások nemcsak az adatok értelmezhetőségét, és a források ellenőrizhetőségét gátolják meg, de újságírói szempontoknak sem tesznek maradéktalanul eleget. Mindez azért sajnálatos, mert már ekkor sejthetjük, hogy kevés tudományos érdeklődésre számot tartó újdonsággal fogunk találkozni. Természetesen nem könnyű feladat ilyen listát összeállítani, azonban nagyon érdekes lenne, ha az olvasó belelátna abba, hogy melyek voltak a kritikus pontjai az adatgyűjtésnek. Csak feltéte-

lezhajjuk, hogy ilyen szempontból mi a kiadvány egyik fő hibája: az, hogy az adatgyűjtés legnagyobb korlátja a Top 100-as lista összeállításában résztvevő újságírók, „szakértők” kapcsolati hálójának kiterjedtsége. Ha valaki kívül esik a kapcsolati hálón, és a kutakodás első időszakában nem merül fel a neve, akkor az nem kerül bele a listába. Elképzelhető, hogy ezt a hibát az évek során a kiadvány népszerűségével lehet majd korrigálni – végül is nyilván sokkal könnyebb lesz a sok önként jelentkező milliárdos adatait leellenőrizni, mint új milliárdosokat húzni elő a cilinderekből. Továbbra is kérdés marad azonban, hogy érvényes mérőeszköze-e a gazdagságnak kizárólag a (belföldi) cégtulajdon és az ingatlan.

Kihasztnálatlan lehetőségek

Az olvasó mindezek után azt várna, hogy akkor legalább a kiadványban szereplő 100 gazdag emberről fog érdekes adatokat találni. De ismét csalatkoznia kell. Még ha voltak is egységes szempontok az adatok gyűjtése során, semmiféle kategorizációs rendszerrel nem találkozunk a listában. A ránézésre legsúlyosabb hiány, hogy teljesen esetleges, hogy szerepel-e az illető életkora, pedig ez a legkönnyebben beszerezhető adatok közé tartozik, ráadásul nem utolsó információforrás sem.

Mindamellert más adatok után kutatva is nehezen átlátható a szempontrendszer.

Az egyes szereplőknél található leírások a legkülönbözőbb felütésekkel kezdődnek és a legkülönbözőbb információkat tartalmazzák. Van, akinél az életpályáról elég részletes leírást találhatunk, van, akinél a leírás felét a hobbik ismertetése teszi ki. Mindez kevésbé lenne zavaró, ha valamilyen rendszer szerint standardizált, három-négy elemből álló adatlapokat találnánk a szereplőknél. Ide tartozhatna a már említett életkor, a végzettség (ez az információ a legtöbb embernél megtalálható, de áttekinthetetlen), és az az ágazat, amelyből a vagyon származik – mindezt nem is lett volna ördögösség megcsinálni, ráadásul a műfajban etalonnak, a kiadványnak pedig bevallottan mintájául szolgáló *Forbes* magazin honlapját átfutva azonnal fel kellett volna merülnie ennek az igénynek a szerkesztőkben. Nem arról van szó, hogy egy széles tömegeknek szóló kiadványban feltétlenül komoly elemzéseknek kellene helyet kapniuk; az azonban hasznos lenne, (ha már egyénekre lebontott listáról van szó), ha olyan formában lenne rendszerezve a kiadvány, hogy alapvető elemzésekre legalább is módot adna.

Ugyancsak sajnálatos, hogy a kiadvány nem található meg az Interneten. Ismét csak a *Forbesra* hivatkozhatunk: az amerikai magazin webes változata a példa arra, hogy egy ilyen összeállítás nem kizárólag a bulvárkiadványok törzsközönsége számára lehet érdekes, csak lehetőséget kell adni az összehasonlításra. És bár a magyar adatok esetében nyilvánvalóan más a jelentősége például a vagyonok földrajzi koncentrációjának, mint az amerikai gazdagok esetében, valószínűleg hasonlóan érdekes és látványos összefüggésekre lehetne bukkanni, ha létezne ilyen, és ehhez hasonló elrendezése az adatoknak – ráadásul egy 100 elemből álló listánál már valószínűsíthető, hogy három-négy alapvető szempont szerint lehetséges lenne hasonló csoportosításokat elvégezni. Ez egyúttal az évről évre bekövetkező változások figyelemmel kísérését is lehetővé tenné, ami jelenleg hiányzik: a könyvben van ugyan egy lista, amelyről megtudhatjuk, hogy a tavalyi listán szereplők közül ki hogyan változtatott pozíciót – azonban, a változtatásnak csak az iránya látszik, ami jelenthet kismértékű,

néhány millió forinton múló, 1-2 helyezéssnyi változást, de jelölhet súlyos százmilliókkal (milliárdokkal...) mérhető ugrásokat, vagy bukásokat is. Pedig egy ilyen adat ismerete (legalábbis a listán szereplők körén belül) mindenképpen felvillanthatná a két kiadvány között eltelt időszak egyes fontos gazdasági eseményeit.

A további hiányérzetek közül az egyik legfájóbbról is essék szó: egy nagyon érdekes lehetőség maradt kiaknázatlanul: az alaposabban megírt szócikkeknél általában az egyéni életpályák ismertetésénél megjelenik, hogy az illető gazdag ember milyen más személyekkel alapította első cégét, kivel állt vagy áll üzleti kapcsolatban, stb. A szociológus számára kapcsolati hálók elemzéséért kiált az ilyesmi, az újságírók ezt azonban szemmel láthatóan nem tartották fontosnak, vagy legalábbis az olvasóra bízta azt, hogy apránként megjelölgesse, ha egy-egy szócikkben olyan személyre történik utalás, aki „saját jogon” is szerepel a listában. Pedig nem érdektelen foglalatosság egy effajta háló elkészítése, és nem is tart túl sokáig: e sorok írójának fél órájába került a lista „felsőházából”, azaz az első ötvenből a megadott információk alapján ilyen hálót rajzolni. Az ötven leggazdagabb magyarból 14-en állnak kapcsolatban legalább egy másik szereplővel az első ötvenből – ebbe a körbe tartozik több olyan „nagyágyú”, mint a listavezető Várszegi Gábor, vagy a 2. helyezett Demján Sándor is. Bár Magyarország kis ország, ahol mindenki ismer mindenkit, ez a nagyfokú koncentráció mégiscsak eléggé informatív; mindenesetre a hazai golfpályák érdektelen bemutatására szánt néhány flekk helyett talán megérte volna egy rövidebb cikket közölni ebben a témában.

A körítés

Az olvasó az első ásitások után némileg felvillanyozva veszi észre, hogy a kiadvány a listán kívül megannyi további írásművet rejt. Na majd most! – gondolja a naiv olvasó, akad néhány érdekesebb dolog. A magazinban a gazdaság tematikájához kapcsolódó cikkeket olvashatunk. Az írások változó színvonalúak, van érdekesebb is: ide tartozik a *Receptek* című cikk, amelyben néhány gazdag (Széles Gábor, Nagy Elek, Tamás István) mesél első milliőről, vagy a Kolosi Tamással készített interjú is; és vannak a magyar nyomtatott média ismert szerzőinek tollából származó négy-öt flekkes cikkekcské, amelyeket szerzőik nyilván nem tekintenek írói munkásságuk csúcspontjának. De az írások tulajdonképpen tematikájuk miatt érdekesek. A témaválasztásból megtudhatjuk, hogy mit gondolnak a szerkesztők, az élet mely területei a „gazdag területek”. A gazdag emberek igenis költsék csak a pénzüket! Úgy tűnik, erre kíván buzdítani a kiadvány. Vegyenek szigeteket vagy műkincset, legyenek mecénások, és alapítsanak jótékonyági egyesületeket. A cikkek színvonala egyébként az egy évvel korábbihoz képest azért mégiscsak emelkedett. Nem találunk benne olyan kitételeket, mint Körtvélyesi Éva cikkében, aki azon morfondírozik, hogy minő kár, hogy a magyar gazdagok izlésben, pénzköltésben nyomába sem érnek nyugat-európai társaiknak. Szinte minden téren igyekszik tetten érni a luxus hiányát – igazi gyöngyszem, amikor azon kesereg, hogy a magyar elit nem alkalmaz bennlakó házvezetőnőt, pedig máshol ez szinte kötelező. És, ha alkalmaznak is, akkor is meglátszik, hogy micsoda bugris a magyar gazdasági elit: „Míg külföldön általában délkelet-ázsiai vagy dél-amerikai a személyzet, addig nálunk leginkább erdélyiek dolgoznak ebben a munkakörben” (*A 100 leggazdagabb magyar* 2002: 15).

Az idei kiadvány cikkei sem a tudományos érdeklődésre számítva íródtak (legalábbis reménykedhetünk benne, hogy ekkora hibát nem vétettek a szerzők), de kérdés, hogy valójában milyen olvasóközönségnek szánták ezeket. Az utca embere elolvashatja, hogy akinek pénze van, az támogatja a kultúrát és segít a rászorulókon, mert ezt így szokás. Szeressük tehát a gazdagokat, mert jóra fordítják a pénzüket, és nem is kell nagyon irigykednünk rájuk, hiszen a sok pénz kötelezettségekkel is jár: amíg nem vagyunk gazdagok, senki sem várja el tőlünk, hogy bentlakó háztartási alkalmazottunk legyen, viszont ahogy összejön az első milliárd, muszáj megosztanunk hajlékunkat egy (még csak nem is egzotikus) erdélyi háztartási alkalmazottal.

Az egy évvel korábbi kiadványhoz képest mindenképpen javulásnak tudható be, hogy úgy tűnik, ez alkalommal igényesebb munkát vártak el a képszerkesztőtől, és ezért a 2003-as kiadványban már legalább az egyértelmű, hogy melyik képen kit láthatunk – az első kiadványt teljes káosz jellemezte ilyen szempontból. Az idei képi világ sem elégíti ki azonban minden igényt: teljesen érthetetlen, hogy mi volt az a szempont, ami alapján valakiről készült kép, illetve nem. Ha rosszindulatúak (vagy csak realitások) vagyunk, feltételezhetjük, hogy azokról találunk képet a kiadványban, akiket a szerzők könnyen cserkésztek be. Nem lehet semmiféle más elrendezési elvet felfedezni, ugyanis az „arcok rendszerében” – a lista egyik felében sem sűrűsödnek a fényképek, mint ahogy az új szereplők közül is volt, aki megmutathatta arcát, volt, aki nem. Ráadásul több képről érthetetlen módon levágott fejek, aránytalanul beállított, helyenként kifejezetten életlen arcok néznek vissza ránk. Mindez megint csak felveti a kérdést: valójában milyen célközönség lebegett a kiadók szeme előtt, amikor kiadványukat megalkották – az úgynevezett „elitmagazinokban”, legalábbis a képek minőségének terén, nagyobb igényességgel találkozhatunk.

Gyámoltalan rehabilitáció

A kiadványon végigvonul a „gazdagság rehabilitálásának” vágya, ahogy azt maguk a szerkesztők is bevallják (pl: *A 100 leggazdagabb magyar* 2002: 31). Szinte mulatságos, ahogy a leírásokban ódzkodnak például a „privatizáció” szó használatától. Természetesen elfogadható „nemes célként”, hogy a kiadvány tulajdonképpen közvélemény-formálásra törekszik – a magyar társadalom valóban tetten érhető „gazdag-ellenessége”, vagyonos emberekkel szembeni gyanakvását szeretnék csökkenteni azáltal, hogy csupa szépet, jót, és harmonikusait írnak a vagyonyártásról. Bizonyos szempontból viszont emiatt körülbelül annyira marad a kiadvány hiteles, mint egy brazil tévésorozat, ahol szintén sok a gazdag (bár köztük akadnak azért gonoszak is).

Az eddigiekből az következik, hogy kezünkbe kaptunk egy kiállításban közepesen igényes magazint, amely felsorol 100 nagyon gazdag embert, akiknek *legalább* akkora a vagyonuk, mint amekkorát a magazin jelez. Feltételezhetjük, hogy nem pontosan a száz legnagyobb vagyonról beszélünk, ami nem lenne probléma, de sajnos nagyobb baj, hogy megbecsülni sem tudjuk, hogy hogyan aránylanak ezek a vagyonok a többi, rejtve maradt vagyonhoz. Korántsem elképzelhetetlen, hogy az igazi gazdagok jelentős része teljesen rejtve maradt. Ugyanakkor erről a százzal sem tudunk meg túl sok izgalmas dolgot, jobbára csak gazdagságot látunk rózsaszínben.